

В. Гулевич, Б. Забарко, Л. Лещенко, І. Черніков

ЧЕРЕЗ РОКИ І ВІДСТАНІ

До 80-річчя від дня народження

академіка НАН України А.М. Шлепакова (1930–1996)

Видатному українському вченому, докторові історичних наук, академіку НАН України Арнольдові Миколайовичу Шлепакову 16 червня 2010 р. виповнилося б 80 років. Він залишив яскравий слід у багатьох сферах професійної діяльності, заслуживши визнання як економіст, політолог-міжнародник, а також організатор науки, педагог і дипломат.

Народився А.М. Шлепаков у мальовничій Вінниці в родині авторитетного педагога Миколи Степановича Шлепакова, згодом професора філософії Харківського, а після Великої Вітчизняної війни — Київського університетів [1].

У 1947 р. Арнольд Миколайович закінчив із золотою медаллю київську середню школу №147 і вступив на факультет міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Саме тоді з'явилися перші його публікації [2]. Не випадково А.М. Шлепакова раз у раз обирали головою наукового студентського товариства факультету.

А.М. Шлепаков

© ГУЛЕВИЧ Віктор Наумович. Доктор історичних наук.

ЗАБАРКО Борис Михайлович. Кандидат історичних наук. Заслужений діяч науки і техніки України.

ЛЕЩЕНКО Леонід Овдійович. Доктор історичних наук. Професор Дипломатичної академії при Міністерстві закордонних справ України.

ЧЕРНІКОВ Ігор Федорович. Доктор історичних наук. Старший науковий співробітник Інституту сходознавства ім. А.Ю.Кримського НАН України (Київ). 2010.

У 1952 р., здобувши вищу освіту і отримавши університетський диплом із відзнакою за фахом «історик-міжнародник і референт-перекладач», Арнольд Шлепаков став аспірантом Інституту історії АН УРСР [3]. 1955 р., успішно захистивши кандидатську дисертацію на тему «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі — видатна перемога зовнішньої політики СРСР» (науковий керівник — відомий український дипломат, кандидат історичних наук О.Д. Война), А.М. Шлепаков починає своє стрімке сходження до вершин історичної науки. У 25 років він кандидат, у 36 — доктор наук, а в 39 — обраний членом-кореспондентом республіканської Академії наук, згодом її академіком. Безпрецедентний факт: за 90 років історії Академії наук України лише А.М. Шлепакову присвоєно такі високі звання зі спеціальності «Всесвітня історія та міжнародні відносини» [4].

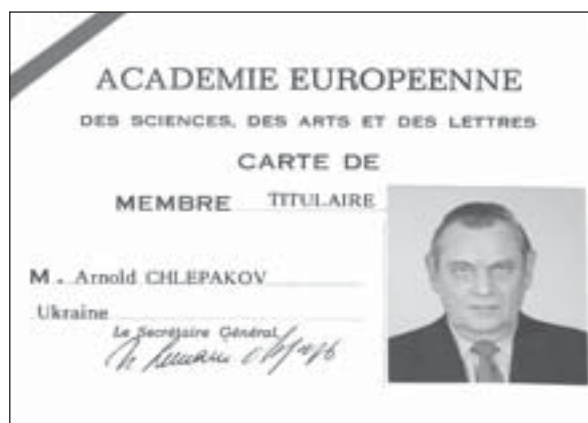
Він заслужений діяч науки і техніки України, лауреат премії АН УРСР ім. Д.З. Мануїльського. У лютому 1994 р. А.М. Шлепакова обрано академіком Європейської академії наук, мистецтв і гуманістики (Париж).

Із погляду кар'єрного росту в нього також усе було логічно й умотивовано: від молодшого наукового співробітника (з 1955) до завідувача відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн (1969–1978) та заступника директора Інституту історії (1971–1974).

Новим принципово якісним етапом у діяльності вченого стало створення в 1978 р. Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн (ІСЕРПЗК). «Інститут Шлепакова» — так його називали в наукових колах не лише України та колишнього СРСР, а й за кордоном. Із часом він перетворився на дуже престижний науково-дослідний центр. Протягом жовтня 1978 — червня 1991 рр. в інституті під науковим

керівництвом А.М. Шлепакова були досліджені проблеми міжнародного розподілу праці та структури світогосподарських зв'язків; національні питання в країнах Західної Європи та Америки; міграційні процеси і становище іммігрантів; економічні й науково-технічні аспекти охорони довкілля (особливо в акваторіях Чорного та Середземного морів); соціально-політичні й економічні процеси в країнах, що розвиваються (переважно на Близькому Сході); історичні зв'язки з народами цього регіону тощо [5].

Великий і незаперечний внесок ученого в становлення та розвиток в Україні американістики, її соціально-економічного та політичного аспектів, визначення тенденцій і закономірностей імміграції до країн Північної Америки тощо. Саме в цій сфері йому належить особлива заслуга відкриття нових напрямів і підходів, про що свідчать фундаментальні монографії А.М. Шлепакова: «Українська трудова імміграція в США і Канаді (кінець XIX — поч. XX вв.)» (К., 1960, 200 с.); «Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма» (М., 1966, 501 с.); «Биография статуи Свободы. Исторический очерк» (М., 1969, 116 с.); «США: Социальная структу-

Посвідчення академіка Європейської академії наук, мистецтв і гуманістики, видане А.М. Шлепакову в 1994 р.

ра общества и его национальный состав» (К., 1976, 235 с.); «США: «похищение умов» в прошлом и настоящем» (у співавт.) (М., 1983, 182 с.), «Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків» (у співавт.) (К., 1990, 231 с.), інші його численні публікації [6].

Працюючи завідувачем відділу нової та новітньої історії Інституту історії АН УРСР, А.М. Шлепаков разом з іншими співробітниками (В.Н. Гулевич, Б.М. Забарко та ін.) запропонував дослідження надзвичайно актуальної та водночас маловивченої теми «Міжнародна солідарність у боротьбі проти фашизму». Згодом в академічному видавництві «Наукова думка» побачила світ (1970 р.) колективна монографія з аналогічною назвою, обсягом близько 35 друк. арк., у якій підрозділи про солідарність народів країн Азії та Америки з антифашистською боротьбою європейців написали Арнольд Миколайович і його колега к. і. н. Л.О. Лещенко.

Проблематиці міжнародної солідарності в ІСЕРЗК було присвячено ще п'ять капітальних колективних монографій, де відповідальним редактором, а також одним із авторів був А.М. Шлепаков. Це справжні фоліанти: «Международная солидарность трудящихся: 1917–1923» (К., 1978, 352 с.); «Движение международной солидарности трудящихся: 1924–1932» (К., 1980, 396 с.); «Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и угрозы войны (1933–1939)» (К., 1984, 317 с.); «Антифашистская солидарность в годы второй мировой войны: 1939–1945» (К., 1987, 336 с.); «Международная солидарность сил мира и прогресса. 1945–1955» (К., 1990, 320 с.) [7].

Предметом особливої уваги Арнольда Миколайовича стало розроблення теми «Україна у міжнародних відносинах», у межах якої він підготував розділи в книгах «Україна і зарубіжний світ» (К., 1970),

«Плани міжнародної реакції щодо України в роки підготовки Другої світової війни (1933–1939 рр.)», «Зовнішньополітичне значення возз'єднання українських земель (1939–1940 рр.)».

Учений докладав чимало зусиль для підтримки вітчизняного сходознавства: входив до складу редколегій низки орієнталістичних видань, зокрема «Історії зарубіжного Сходу» (К., 1972), «Країни Сходу. Історія і сучасність» (К., 1974); колективних монографій: «У боротьбі за ліквідацію колоніалізму» (К., 1974), «За освобождение Юга Африки» (К., 1976). Усього ж перу Арнольда Миколайовича Шлепакова належить понад 200 наукових праць. Крім цього, він відредагував та прорецензував силу-силенну різних авторських рукописів.

А.М. Шлепаков брав активну участь у багатьох міжнародних наукових форумах: Конгресі з економічної історії в Ленінграді (1970 р.), Міжнародному конгресі істориків (США, 1975 р.), Усесвітньому конгресі з питань освіти та роззброєння під егідою ЮНЕСКО (Париж, 1980 р.), 5-му Конгресі Міжнародної асоціації з вивчення країн Південно-Східної Європи (AIESEE) (Югославія, 1984 р.) та ін. [8].

Широкого міжнародного розголосу набули зустрічі, бесіди, дискусії, організовані Інститутом соціальних і економічних проблем зарубіжних країн під головуванням А.М. Шлепакова за участю співробітників Королівського інституту міжнародних відносин Великої Британії на чолі з професором Д. Уоттом, президента Інституту зовнішньої політики у Філадельфії (США) І. Кітнера, членів керівництва Комітету дружби США із зарубіжними країнами Дж. Рассела, І. Джонсона, К. Соула, професора Д. Стеїрса (Канада), делегації японських учених — співробітників Ради з проблем безпеки Японії на чолі з генеральним секретарем С. Ітіро, директора Пекінського інституту сучасних міжнародних відносин КНР про-

фесора Лю Се Кіна, декана Вищої школи Міжнародних відносин університету Джавахарлала Неру професора Місри (Нью-Делі, Індія), директора Національного центру досліджень у галузі суспільних наук Греції професора В. Філіаса, провідного співробітника Інституту міжнародної політики та господарства в Белграді професора Л. Првуловича, науковців з Інституту орієнталістики Чехословацької академії наук (Прага) та ін. [8].

Для роботи в таких усесвітніх структурах, як ООН і ЮНЕСКО, українському Міністерству закордонних справ конче потрібні були справжні майстри політичного діалогу, фахівці з історії міжнародних відносин, обізнані не лише з особливостями міждержавних стосунків, але й із новітніми науковими й технічними досягненнями тощо. Саме таким професіоналом, безсумнівно, був А.М. Шлепаков. Не випадково три роки поспіль, починаючи з 1970 р., він входив до складу української делегації на XXV, XXVI та XXVII сесіях Генеральної Асамблеї ООН, де запам'ятався напрочуд аргументованими виступами в її комітетах і комісіях із питань соціально-економічного становища країн, що розвиваються, розв'язання Палестинської проблеми, врегулювання конфліктної ситуації на Близькому Сході, боротьби проти проявів расизму і колоніалізму. Як досвідчений експерт ЮНЕСКО, він, перебуваючи 1966–67 рр. у тривалому науковому відрядженні в Парижі, брав участь у розробленні проекту цієї міжнародної організації щодо реформування освіти і науки в країнах, які розвиваються.

Багато років А.М. Шлепаков очолював редколегію інститутського збірника «Зарубежний мир: соціально-політичні та економічні проблеми» — єдиного на той час періодичного видання в Україні, на шпальтах якого вчені з країн соціалістичного табору та їхні колеги з розвинутих капіталістичних держав, наприклад Л. Томазі

зі США, М. Хіромаса з Японії, широко висвітлювали нюанси всесвітньої історії, політології та міжнародних відносин [9].

Обсяг науково-організаційної та громадської роботи А.М. Шлепакова був колосальний. Ось далеко не повний перелік його різноманітних посад: у 80-і та наступні роки він член Президії АН УРСР та редколегії її друкованого органу («Вісник АН УРСР»), академік-секретар Відділення економіки, член учених рад із захисту дисертацій Інституту історії України НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (на історичному факультеті), голова Української асоціації сприяння ООН, входив до Правління товариства «Україна», був віце-президентом Міжнародного товариства СРСР–США.

Арнольд Миколайович залишився в нашій пам'яті не лише талановитим дослідником, але й уважним педагогом, вихователем. Він читав курси лекцій у своїй Alma Mater — на факультеті міжнародних відносин Київського державного університету імені Тараса Шевченка, в Інституті культури. Із 1995 р. очолював вищий навчальний заклад — Українську академію зовнішньої торгівлі (нині Український державний університет фінансів і міжнародної торгівлі), підготував 8 докторів і близько 20 кандидатів наук.

Автори цієї статті дуже добре знали Арнольда Миколайовича. В.Н. Гулевич у 1947–1952 рр. навчався з ним на одному університетському курсі, Б.М. Забарко — пристрасний ініціатор втілення в життя наукової теми про міжнародну солідарність, Л.О. Лещенко — найближчий соратник у розробленні проблематики «Утвердження України на міжнародній арені», І.Ф. Черніков — неодмінний радник із дослідження близькосхідних питань.

Переконані, науковим пам'ятником цьому видатному українському вченому, справжньому лицареві науки без страху й докору, людині гострого розуму, з почуттям гумору,

феноменальною ерудицію, надзвичайною обдарованістю могло б стати видання на честь 80-річчя від дня народження Арнольда Миколайовича збірника наукових праць (статей).

І ще одне побажання. З часу смерті А.М. Шлепакова минуло 14 років. Зросли масштаби та змінився якісний фактор міжнародних відносин незалежної України, відчутно активізувалася дослідницька робота у сфері політології й усесвітньої історії. Академічну премію ім. Д.З. Мануїльського з 1992 р. вже не присуджують. Беручи до уваги незаперечний факт про великі заслуги Арнольда Миколайовича перед українською наукою, цілком закономірно ставити питання про заснування в галузі всесвітньої історії, міжнародних відносин і політології премії Національної академії наук України імені академіка А.М. Шлепакова.

1. Науковий Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 631, спр. 63; Харківський університет — рідному місту. — Харків, 2004. — С. 153; Історія Київ-

ського університету. 1834–1959. — К., 1959. — С. 394, 550–551.

2. Науковий Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 631, спр. 63; див., наприклад, часопис «Сучасне і майбутнє». К., — 1952. — № 8. — С. 27–30.
3. Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 365.
4. *Тонкаль В.Е., Пельх В.М., Стогний Б.С.* Академія наук Української ССР / Под ред. акад. АН УРСР І.К. Походни. — К., 1979. — С. 385.
5. Institute for Social and Economic Problems of Foreign Countries. Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. — К.: Наукова думка, 1983.
6. Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. — С. 365–366.
7. Указатель опубликованных работ сотрудников Института социальных и экономических проблем зарубежных стран. 1978–1988 / Отв. ред. А.Н. Шлепаков, О.В. Шамшур. — К., 1988. — С. 3–4, 11, 16.
8. *Кривець Н.В.* Шлепаков Арнольд Миколайович // Інститут історії України Національної Академії наук України. 1936–2006. — К., 2006. — С. 398; Зарубежний мир: соціально-політичні та економічні проблеми. Республіканський міжведомствений збірник. — К.: Наукова думка, 1982. — Вип. 2. — С. 144–145.
9. Зарубежний мир: соціально-політичні проблеми. К., 1990. — Вип. 19. — С. 103–109, 109–115.